

TEK DİLLİ ÖZEL ALAN SÖZLÜKLERİNDE YAPI VE İÇERİK¹

Engin YILMAZ*

Özet

Genel sözlükler, kullanıcıların dil öğrenme ihtiyaçları ile ilgili metinlere odaklanmaktadır. Özel alan sözlükleri ise kullanıcıların belirli bir konu alanındaki öğrenme ve bilimsel metin üretme ihtiyaçları ile ilgili metinlere odaklanmaktadır. Özel alan sözlükleri, daha deneyimli sözlük kullanıcıları için bir referans kaynağı olarak kabul edilmektedir. Belirli bir konu alanının öğrencisi, genel sözlükteki sınırlamalarla yetinmeyip özel alan sözlüğünün sunduğu veriler aracılığıyla ilgili alandaki üst dili daha iyi kavrar. Özel alan sözlüğü hazırlanmasında, “dış metin” ve “sözcük listesi” oluşturulması öncü adımlar olarak değerlendirilebilir. Bu aşamada sözlük hazırlayıcısı, hedef kullanıcının bilgi düzeyi, dil yeterliliği ve ihtiyaçlarına uygun hareket etmek zorundadır. Bergholtz ve Gouws, özel alan sözlükleri ile ilgili üç kullanıcı tipinden söz eder: i) Uzmanlar, ii) Yarı uzmanlar, iii) Uzman adayları. Kaldı ki bu üç grubun dil yeterlilikleri de farklı düzeylerde olabilir. Sözlük hazırlayıcısı, farklı kullanıcı gruplarına göre sözlüksel metnini tasarlamalıdır. Araştırmada; özel alan sözlüklerinin hazırlanmasındaki aşamalar, izlenmesi gereken yaklaşım ve yöntem, hedef kullanıcı profili vb. kuramsal konular ele alınmış ve seçilen terimler (*arı*, *doğru* ve *ek*) farklı özel alan sözlüklerindeki tanımlarıyla karşılaştırmalı olarak

¹ Tarafımızdan hazırlanan “The Structure in Monolingual Specialised Dictionaries for Learners” başlıklı bildiri özeti, İstanbul Üniversitesi tarafından 19-21 Haziran 2019 tarihleri arasında düzenlenen Asialex 2019 Konferansı Bilim Kurulunca kabul edilmiş ancak sağlık nedenlerinden dolayı sözlü bildiri olarak sunulamamıştır. Bu yazı, adı geçen konferanstan sonra makale formunda hazırlanmıştır.

* Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, eyilmaz@sakarya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0157-1759

incelenmiştir. İnceleme, TDK'nin genel ağ sayfasındaki (http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bilimsanat&view=bilimsanat) özel alan sözlüklerinden elde edilen veriler üzerinden yürütülmüştür. Araştırma ile Türkiye'deki özel alan sözlükçülüğüne kuramsal ve uygulamalı açıdan katkı sağlanması amaçlanmıştır. Araştırma; Fuertas-Olivera'nın editörlüğünü yaptığı *Specialised dictionaries for learners* adlı kitapta yer verilen çerçeveye uygun bir şekilde yapılandırılmıştır. İnceleme, betimsel bir araştırma niteliğindedir.

Anahtar Kelimeler: Özel alan sözlüğü, parçacıl yapı, bütüncül yapı, hedef kullanıcı.

THE STRUCTURE AND CONTEXT IN MONOLINGUAL SPECIALISED DICTIONARIES FOR LEARNERS

Abstract

General dictionaries focus on texts related to language learning needs of users. The specialised dictionaries focus on texts related to the learning needs of users in a specific subject field. Specialised dictionaries are considered as a reference source for more experienced dictionary users. The learner of a particular subject field does not content with the limitations in the general glossary, but better understand the specialised field's language by means of the data provided by the specialised dictionary. In the preparation of the specialised dictionary; the creation of external text and specialised field's word list can be considered as pioneering steps. At this stage, the dictionary maker has to act according to the knowledge, language proficiency and needs of the target user. Indeed, Bergenholtz and Gouws, speak of three types of users related to specialised dictionaries: i) Experts, ii) Semi experts, iii) Expert candidates. Moreover, the language proficiency of these three groups may be at different levels. The dictionary maker should design the lexical text according to different user groups. In the study; stages of preparation of specialised dictionaries, approach and method to be followed, theoretical issues such as target user profile are discussed. In addition, selected terms (*bee*, *pure*, *correct* and *addition/affixe*) are examined in comparison with their definitions in different specialised dictionaries. Research has been conducted with the data obtained from the TDK web page ([http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bilimsanat](http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bilimsanat&view=bilimsanat)). With this research, it is intended to contribute the particular area of the field in Turkish lexicography both theoretically and practically. Research is structured according to the frame given in the book titled as *Specialised Dictionaries for Learners* edited by Fuertas-Olivera. The study is a descriptive research.

Keywords: Specialised dictionary, microstructure, macrostructure, target user.

1. Giriş

Literatürde terim “Sözlüksel birimler, terimbütün içine girdiklerinde, yeni özgül bir içerikle, betiklerde ya da bilimsel, uygulamalı bağlamlarda kullanılır, tanımlanır olduğunda terim adını alır.” şeklinde tanımlanmıştır (Durak, 2005, s. 19-20). Anlamanın özelleştirilmesi süreciyle birlikte “yeni sözcükleme” sayılan ögeler karşımıza çıkmaktadır. “Kimyada arı, geometride doğru, dilbilgisinde ek, bitkibilimde iğne, fizikte sıvı vb. anlam birimleri Türkçe terimsel yenilemeyi göstermede uygun örneklerdir.” (Durak, 2005, s. 19-20). Tek alanlı, çok alanlı ve alt alanlı özel sözlükler arasında farklar vardır. Sözlük kültürü ve kullanıcı grubu seçimi, alt türün belirlenmesini zorunlu kılmaktadır (Fuertas-Olivera, 2010, s. 65). Özel alan sözlükleri, geleneksel olarak daha deneyimli sözlük kullanıcıları için bir referans kaynağı kabul edilmektedir. Genç öğrencilerin yalnızca genel sözlüklere değil, aynı zamanda özel alan sözlüklerine de erişim sağlamaları, sözlük kültürünün oluşumunu ve gelişimini doğrudan etkilemektedir (Fuertas-Olivera, 2010, s. 65). Özel alan sözlüğü hazırlayıcıları, henüz öğrenim kariyerlerinin başında olan öğrenciler için hazırlamış oldukları eserlerinde, çeşitli materyalleri entegre etme seçeneğini göz önünde bulundurmalıdır. Böylelikle konu alanı öğrencisi, genel sözlükteki sınırlamalarla yetinmeyip özel alan sözlüğünün sunduğu veriler yardımıyla kariyer gelişimini başarılı bir şekilde yürütebilir (Fuertas-Olivera, 2010, s. 65). Özel alan sözlüğü hazırlanmasında, “dış metin” oluşturulması ilk adım olarak değerlendirilebilir. Dış metin, ilgili konu alanındaki nitelikli kitap, ansiklopedi, muhtasar ansiklopedi, dergi vb. kaynakların taranması sonucu elde edilen veri tabanından yararlanılarak oluşturulur. Gerekirse ders kitapları, yardımcı kaynaklar ve diğer materyaller de veri tabanı oluşturulması sürecine dâhil edilebilir. Böylelikle bütünlük bir yapı ortaya konulabilir (Fuertas-Olivera, 2010, s. 65). Özel alan sözlüğü hazırlayıcısı, terimleri içeren sözcük listesini oluşturduktan sonra, çapraz kontrollerle her bir metindeki durumu betimleme yoluna gitmelidir. Bu şekilde, hem sözlüksel birimler netleştirilir hem de -varsa- farklı anlamlar belirlenir. Tanıklama yoluyla, referans metne erişim imkânının da öğrenciye sunulması yararlı olur (Fuertas-Olivera, 2010, s. 66). Çok alanlı bir sözlükte yer alan terimleri sunmak, birleştirilen bütüncül yapı aracılığıyla mümkün olabilir. Böyle bir bütüncül yapı, alfabetik düzende sunulan farklı alt alanların tüm terimlerini içerecek tarzda olmalıdır. Her terim, daha sonra ilgili alt alanı belirtmek için ayrıca etiketlenmelidir. Bu etiketleme, öğrencinin aradığı terimin hangi konu alanına ait olduğunu bilmesini sağlayacak ve gereksiz yere zaman kaybetmek zorunda bırakmayacaktır. Çok alanlı terim sözlüklerinde; sözcük listesinde yer alan terimler, her alt konu alanı için ayrı ayrı alfabetik sıraya göre de verilebilir. Örneğin, matematik alanından verilen bir terime erişim, ya bütüncül yapının erişim yolunu takip ederek

doğrudan olabilir ya da tematik olarak sınıflandırılmış arka plan metnine gidip matematik alt metnini bularak dolaylı bir şekilde olabilir (Fuertas-Olivera, 2010, s. 66-67).

1.1. Problem durumu

Türkiye’de sözlük bilimi alanında; kuram ve uygulama konularında yetersizlikler olduğu bilinmektedir. Kullanıcıya uygun sözlüksel araç gereçlerin yeterli düzeyde geliştirilememesi önemli bir sorun alanı olma özelliğini korumaktadır. Sözlük hazırlayıcılarının hedef kullanıcı olan uzmanlara yönelik soyut ve standart uzmanlık algısı, birden çok alt alana yer verilmesi zorunluluğu vb. sorunlar, özel alan sözlüklerinden gerektiği gibi yararlanılmasını engellemektedir. Ayrıca, sözlüğün dış yapısının oluşturulması sürecinde karşılaşılan kapsam sorunu, derlem dil biliminin verilerinden yeterince yararlanılamaması da alandaki nitelik sorununu iyice belirginleştirmektedir.

1.2. Araştırmanın amacı

Araştırma ile Türkiye’de yeterince geliştirilememiş olan özel alan sözlükçülüğü alanına kuram ve uygulama bakımından katkı sağlanması amaçlanmıştır.

1.3. Araştırmanın sınırlılıkları

Araştırma; Fuertas-Olivera’nın editörlüğünü yaptığı *Specialised dictionaries for learners* adlı kitapta yer alan ve aşağıda sunulan çerçeveye uygun bir şekilde yapılandırılmıştır. İnceleme kısmında, seçilen terimler farklı alan sözlüklerindeki tanımlarıyla karşılaştırmalı olarak irdelenmiştir (*arı, doğru ve ek*):

- i. Veri dağılımının yapısı,
- ii. Giriş yapıları,
- iii. Parçacıl yapısal görünüş,
 - a. *Sözcüklerin anlamına bakış.*
- iv. Dil bilgisel veriler (Fuertes-Olivera, 2010, s. 60-65).

1.4. Araştırmanın yöntemi

Çalışma, betimsel bir araştırma niteliğindedir.

2. Kavramsal Çerçeve

Sözlük kullanımı ve kullanıcısı konusunda dünyada ve Türkiye’de birçok araştırma yapılmıştır. Bu araştırmaların temel amacı, sözlük kullanıcı profiline belirlemek ve kullanıcı ihtiyaçlarını tespit etmektir. Bu şekilde hareket edilerek sözlüklerin niteliğini artırarak faydayı en yüksek noktaya çıkarmak

amaçlanmaktadır (Boz, 2015, s. 43). Bir sözlüğün işlevi belirlendikten sonra, sözlük hazırlayıcısı sözlükteki verilere ve bu verileri içerecek yapılara karar vermelidir. Sözlükteki yapılar, söz konusu sözlüğün işlevlerinin gerçekleşmesini sağlaması bakımından önem taşır. Yapının belirlenmesinde, hedef kullanıcının ihtiyaçları ve sözlüğün işlevleri önemli rol oynar. Nitekim kullanıcı ihtiyaçları ve sözlüğün işlevleri, sözlük türlerinin farklılaşmasını sağlayan temel etkenlerdendir. Sözlük bilimsel yapıların doğru kullanımı, öğrenciye yenilikçi olma ve ihtiyaçlarını karşılama fırsatı verir. Sözlük bilimsel yapılar, istenilen verilere erişimi kolaylaştırmalı ve hedef kullanıcının bilgiyi en iyi şekilde almasını sağlamalıdır (Fuertas-Olivera, 2010, s. 60). Boz'un derlediği bilgiye göre, sözlük kullanımı üzerine yapılan araştırmalarda kullanılan başlıca altı yöntem vardır: anket çalışmaları, röportajlar, gözlemler, tutanaklar, testler ve ödevler, günlük dosyalar (Boz, 2015, s. 43-46).

Tek dilli özel alan sözlüklerinde yapı, dört (4) alt kategoride incelenmektedir:

2.1. Veri dağılımının yapısı

Veri dağılımının planlanması, sadece sözcük listesinde yer alan verilerle sınırlı olmamalıdır. Sözlük hazırlayıcısı, oluşturduğu veri tabanındaki kaynaklarda yer almayan ancak hedef kullanıcının öğrenme ihtiyaçlarını giderecek nitelikteki sözlüksel birimleri de dikkate almalıdır. Dolayısıyla, dış metnin kapsamı geniş tutulmalı, dış metinde yer almayan ancak gerekli görülen maddeler sözlük hazırlayıcısının tasarrufu ile iç metne aktarılmalıdır. İç ve dış yapının oluşturulmasında izlenecek metinler arası yaklaşım, sözlük bilimsel işlevlere erişime katkı sağlayabilir. Dış metinlerin seçimi ve sunumunda, özel sözlüklerin “melez doğası” ön plana çıkmaktadır (Fuertas-Olivera, 2010, s. 60).

2.2. Giriş yapıları

Hedef kullanıcı, bilgiye engelsiz bir şekilde erişebiliyorsa sözlük etkili bir şekilde tasarlanmış demektir. Sözlüğe hızlı ve dolaysız erişim, büyük önem taşır. Geleneksel sözlük bilimi kuramı, neredeyse sözlüğün yalnızca giriş yapısına odaklanmıştır. Sözlükte tasarlanan giriş yapısının, daha kapsamlı bir erişim sürecinin parçası olarak görülmesi gerekir (Bergenholtz-Gouws, 2007, s. 237-260). Öğrencilere yönelik hazırlanan tek dilli özel alan sözlüklerindeki giriş yapısı, diğer uzmanlık veya öğrenci sözlüklerdekinden çok farklı değildir. Sözlük hazırlayıcıların karşı karşıya kaldığı soru, yalnızca sözlük içinde yer alan “iç metne” değil sözlüğü çevreleyen “dış metne” de daha iyi erişimin sağlanması için nelerin yapılması gerektiğidir.

Bergenholtz ve Gouws, erişim sürecinde “kullanım bilgisi aşaması”nın önemine değinmektedir. Bu, sözlük kullanıcılarının bir sözlüğe başvurmaları gerektiğini anladıkları ve sözlük danışma yönergesine uygun hareket ettikleri aşamadır. Sözlük hazırlayıcısı, erişim sürecindeki yer alan bu kullanım bilgisi aşamasını dikkate almalı, erişim sürecinde yaşanması muhtemel sorunlara çözümler sunmalıdır (Bergenholtz-Gouws, 2007, s. 237-260).

Sözlük hazırlayıcısı, öğrenciler için tek dilli özel sözlüğün giriş yapısını tasarlarlarken hedef kullanıcıyı sözlüğe yönlendiren ilgi ve ihtiyaçları belirleyip buna uygun danışma prosedürü geliştirmelidir. Erişilebilirlik, birden fazla erişim yolu imkânı sunulduğunda daha değerli ve işlevsel hâle gelir. Bu noktada, sözcük listesindeki terimlerin hem alfabetik hem de tematik olarak düzenlendiği bir dizin kullanıcının işini daha kolaylaştırabilir. Nitekim, bazı öğrenciler sözlüğü bir metin üretme işlevi amacıyla kullanabilirler ve belirli bir terimi arıyor olabilirler. Örneğin, kimya terimlerini içeren bir sözlükte belirli bir asit türünü, mesela “nitrik asit” terimini arayan öğrenci, tematik olarak düzenlenmiş bir dizindeki “asitler” temasına yönelir ve aradığını bu temanın içinde daha hızlı ve kolay bulabilir (Fuertas-Olivera, 2010, s. 61). Daha fazla yardıma ihtiyaç duyulduğunda, ilgili terim sözcük listesinde sunulan makalede bulunabilir ve bu makaleye erişim, oluşturulan “dış metin” aracılığıyla gerçekleştirilmiş olur. Dış metin yoluyla erişim, sözlüğün çok işlevli nitelik kazanmasını sağlar. Bu noktada, sözlük hazırlayıcısı hedef kullanıcıların referans becerilerinin yanı sıra alan uzmanlığındaki bilgi seviyesinin ne düzeyde olduğunu önceden bilmesi ve dikkate alması gerekmektedir. Hedef kullanıcı, tematik olarak sıralanan terimi, ihtiyaç duyduğu sözcükle ilişkilendiremezse bu tür bir dış metin, erişim yapısının bir parçası olarak beklenen işlevini yitirebilir. Örneğin; kimya terimi sözlüğünde, sözlük birimi olarak etiketlenen “asit”’in tanımında, içerdiği genel asit özellikleri dikkate alınmalı ve bu tanım, bütün farklı asit tiplerini kapsayan özellikler içermelidir. İlgili madde, hem anlamsal içerik bakımından bir “özet” hükmünü almalı hem de farklı asit tiplerine yönlendirici nitelikte olmalıdır. Bu durum, hedef kullanıcıya bu terimlere ulaşmada ek bir erişim yolu imkânı sağlayarak, kullanıcının bilgi alma çeşitliliğini artırarak, sözlüğün erişilebilirliğini geliştirebilir (Fuertas-Olivera, 2010, s. 62).

2.3. Parçalı yapısal görünüş

Öğrenciler için tek dilli özel sözlüklerin parçalı yapısı, hedeflenen kullanıcının belirli bir uzmanlık düzeyi için gerekli bilgileri edinmesini sağlayacak veri türlerini içermelidir. Sözlüğün parçalı yapısı tasarlanırken hedef kullanıcının niteliğinin ve düzeyinin dikkate alınması gerekir. Her ne kadar bu sözlük türü çoğu zaman yarı uzmanlık seviyesindeki kullanıcılara odaklanmakta ise de hedef grup bu seviyenin sınırlarını aşabilir. Özellikle yarı uzman seviyesin-

de olup uzmanlık seviyesine doğru ilerleyen bireyler de tek dilli özel sözlüğün hedef kullanıcısı kapsamına girmektedir. Tanımlanan sözlük birimi, geliştirilen bir “derlem arama programı” aracılığıyla, bağlam içindeki kullanımıyla birlikte hedef kullanıcıya sunulabilir. Derlem arama programının, kullanım sıklığını ölçmesi gerektiği gibi terimin daha spesifik kullanımlarını da hedef kullanıcıya sunması gerekir. Bu özel kullanımlar, bağımsız sözlük birimi olarak kabul edilmeseler bile parçacıl yapısal bir statü kazanırlar. Öğrencilerin bilişsel ve iletişimsel ihtiyaçlarını gidermeyi amaçlayan bu girişlerde sık kullanılan kombinasyonlar, gerektiğinde kısa tanık cümleleri içerebilir. Bütüncül yapıyla entegre edilmiş parçacıl yapı, hedef kullanıcı için daha yararlı olacaktır (Fuertas-Olivera, 2010, s. 62-63).

2.3.1. Sözcüklerin anlamına bakış

Öğrenciler için hazırlanmış tek dilli özel alan sözlüğünde anlamın açıklanma şekli; hedef kullanıcıların dil yeterlilikleri, ihtiyaçları ve referans kullanma becerilerine göre belirlenmelidir. Özel alan sözlüğü hazırlayan sözlükçü, hem sözlük bilimi alanındaki araştırma bulgularına dayanmalı hem de konunun uzmanlarıyla iş birliği içinde olmalı ve sözlüğünün kapsamını, sunumunu sözlük bilimi ölçütlerine göre belirlemelidir (Bergenholtz-Gouws, 2007, s. 237-260). Tek dilli bir uzmanlık sözlüğünde, sözlük bilimsel tanımların doğru ve eksiksiz olması gerekir. Sözlük hazırlayıcısı, kullanıcının ihtiyaç duyduğu verinin hangi ölçüde verilmesi gerektiğine karar vermelidir. Özel alan sözlüğünde, anlamın ifadesi büyük ihtimalle, genel bir sözlükteki anlamın ifadelerine kıyasla daha güçlü bir ansiklopedik yaklaşım sergiler. Sözlüğün bilişsel işlevine ulaşmak için böyle bir odaklanma gereklidir (Fuertas-Olivera, 2010, s. 63). Terminoloji ve terminografinin başlıca ilkelerinden birisi, terim ve tanım arasındaki bağlantıdır. Nitekim bilim dili, terimlerden oluşur (Girişen, 2019, s. 86). Bergenholtz ve Gouws, sözlük hazırlayıcılarına, hem kullanıcıların dilsel yeterliliklerinin hem de ilgili uzmanlık alanındaki yeterliliklerinin farkındalığını dikkate alan bir yaklaşım önermektedir. Uzmanlık alanı, genel dil yeterliliği ve ilgili uzmanlık dilindeki yeterliliği açısından yüksek ile düşük arasında değişen bir ölçek hazırlanmalıdır. Bergenholtz ve Gouws, özel alan sözlüklerinden sözlük kullanıcıları için üç kullanıcı tipinden söz ederler: **i)** Uzmanlar (belirli bir konu alanında yüksek derecede bilgi ve yetkinlik sahibi olanlar), **ii)** Yarı uzmanlar (belirli bir konu alanında orta derecede bilgi ve yetkinlik sahibi olanlar), **iii)** Uzman adayları (belirli bir konu alanında düşük derecede bilgi ve yetkinlik sahibi olanlar, henüz ilgili mesleğe dâhil olmayanlar). Bu kullanıcı grupları için geçerli olan anlamsal önermelere bakıldığında, ilk ikisi için (uzmanlar ve yarı uzmanlar) ilgili uzmanlık alanı terimlerinden oluşan ve kısa cümleler içeren bir sözlüksel tanım yeterlidir (Bergenholtz-Gouws, 2007, s. 580-581). Bir meslek grubuna dâhil olmayan kişiler, konu alanı ile ilgili

spesifik terimler kullanılmaksızın kısa bir sözlüksel tanıma ihtiyaç duyarlar. Sözlük hazırlayıcısı, tanıklanan cümlelerin ihtiyaç duyulan anlamı en iyi temsil eden örnek olmasına dikkat etmelidir. Ayrıca, özel alan sözlüğünde, uzmanlık alanı ile ilgili anlaşılması zor kavramların, hedef kullanıcının anlama düzeyine uyarlanmış bir dille açıklanması gerekir. Bu, sözlük hazırlayıcısını âdeta gerçek bir meydan okumayla karşı karşıya bırakır (Fuertas-Olivera, 2010, s. 64-65). Girişen, gerek sözlük bilimsel tanımda gerekse terminolojik tanımda “kullanıcı profiline ve ihtiyaca uygunluk” ilkesine dikkat çekmiş ve terminolojideki tanımın kavramsal analize (conceptual analysis) dayandığını belirtmiştir (Girişen, 2019, s. 87).

2.4. Dil bilgisel veriler

Bilindiği üzere, dil bilgisi verisi, özel alan sözlük kullanıcılarının tipik ihtiyaçlarına yönelik değildir. Ancak, sözlüğün işlevlerinden birisi olarak “metin üretimi” söz konusu ise parçacıl yapı sunumunun bir parçası olarak bazı dil bilgisi verilerinin eklenmesi düşünülebilir. Sözlük tasarlanırken gerekli verilere kolay erişim öncelenmeli, sunulan bazı veri türleriyle ilgilenmeyen hedef kullanıcının asıl ihtiyaç duyduğu öğelere erişimini engellemeyecek tarzda olmalıdır. Dil bilgisel veriler, konuyla ilgili yalnızca özel verilere ihtiyaç duyan bir kullanıcının erişim yolunu veya hızını olumsuz olarak etkileyebilir. Dilin gramer kalıplarına ilişkin veriler, ortografik veriler vb. dilin kısa dil bilgisinin sunulduğu bir dış metne kolayca yerleştirilebilir. Makalelerden bu dış metne yapılan çapraz referanslar, kullanıcının sistematik metin üretim çabalarına yardımcı olabilir. Gramer verileri, ortografik veriler vb. madde başına entegre edilebilir ya da ayrı bir sütunda gösterilebilir (Sinclair, 1987, s. 22-23).

3. İnceleme

Terimlerin tanımları, beş temel ögeden oluşmaktadır: Cins (genus), tür (species), ayırım (differentia), nitelik (property) ve rastlantısal (accident) (Girişen, 2019, s. 91). Terminoloji çalışmaları dikkate alındığında, başlıca üç tanım türünden söz edilebilir: içlemsel tanım (intensional definition), kaplamsal tanım (extensional definition) ve parça-bütün (part-whole). Terimin söz konusu disiplindeki bütün anlamlarının ayırt edici karakteristikleriyle tanımlanması, sözlük hazırlayıcısının, dolayısıyla ilgili terim sözlüğünün nihai hedefidir (Girişen, 2019, s. 97-98).

3.1. Arı

Arı terimi, eş seslilik özelliği göstermekte ve farklı bilimsel disiplinlerde farklı anlamlara gelebilmektedir. Nitekim, ilgili terim *Asalak Bilimi Terimleri Sözlüğü*’nde “arı familyasına üye” bir tür olarak şöyle tanımlanmıştır:

arı Zarkanatlılar dizisinden birçok böceğin, özellikle arılar familyasına bağlı türlerin genel adı. T.: nahle Lat.: apis İng.: bee Fr.: abeille Alm.: Biene (bk. http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bilimsanat&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5c8411a3ed5895.17569524, ET. 10.03.2019)

Arı terimi; sırasıyla *Fiziksel Kimya Terimleri Sözlüğü*'nde, *Kimya Terimleri Sözlüğü*'nde, *Metalbilim Terimleri Sözlüğü*'nde, *İlaç ve Eczacılık Terimleri Karşılıklar Kılavuzu*'nda ise “yabancı maddelerden arınmışlık, saflık” niteliği dikkate alınarak şöyle tanımlanmıştır:

arı Bir kimyasal özdeğin yabancı özdeciklerden arınmış niteliği. T.: saf İng.: pure Fr.: pur Alm.: rein Dgr.: Jap. zyunsui-na (bk. http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bilimsanat&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5c8411a3ed5895.17569524, ET. 10.03.2019)

arı İçinde yabancı özdek bulundurmayan, temiz, katışıksız (özdek). T.: saf İng.: pure Fr.: pur Alm.: rein (bk. http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bilimsanat&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5c8411a3ed5895.17569524, ET. 10.03.2019)

arı Kalıntısız ve katışıksız olan. T.: saf İng.: pure Fr.: pur Alm.: rein (bk. http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bilimsanat&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5c8411a3ed5895.17569524, ET. 10.03.2019)

arı İng.: pure (bk. http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bilimsanat&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5c8411a3ed5895.17569524, ET. 10.03.2019)

3.2. Doğru

Doğru terimi, eş seslilik özelliği göstermekte ve farklı bilimsel disiplinlerde farklı anlamlara gelebilmektedir. Nitekim ilgili terim, *Bilgisayar Terimleri Karşılıklar Kılavuzu*'nda; “yanlış olmayan, eksiksiz, tam” anlamında kullanılmıştır:

doğru İng.: correct (bk. http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bilimsanat&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5c8411a3ed5895.17569524, ET. 10.03.2019)

doğru İng.: true (bk. http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bilimsanat&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5c8411a3ed5895.17569524, ET. 10.03.2019)

Doğru terimi, sırasıyla *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, *Mantık Terimleri Sözlüğü* ve *Toplumbilim Terimleri Sözlüğü*'nde “gerçeğe uygunluk, hakikat, yanlış karşıtlığı” bakımından tanımlanmıştır:

doğru 1. Gerçeğe uygun olan. 2. (Mantıkta) Düşünme yasalarına uygun olan. Lat.: verus İng.: true Fr.: vrai Alm.: wahr, richtig (bk. http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bilimsanat&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5c8411a3ed5895.17569524, ET. 10.03.2019)

dex.php?option=com_bilimsanat&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5c8411a3ed5895.17569524, ET. 10.03.2019)

doğru Sözedden dildeki ‘doğrudur’ birli yüklemine işlemi olan doğru olma özelliği. || Doğruluk çizelgelerinde geçen D ya da 1 simgesi, bu özelliğin sözedden dildeki adıdır. Krş. doğruluk değeri, yanlış. T.: hakikat İng.: true, truth Fr.: vrai, le vrai Alm.: wahr, das Wahre (bk. http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bilimsanat&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5c8411a3ed5895.17569524, ET. 10.03.2019)

doğru Gerçekliğin, düşüncede gerçeğe uygun biçimde yansımaları. T.: hakikat İng.: truth Fr.: vérité (bk. http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bilimsanat&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5c8411a3ed5895.17569524, ET. 10.03.2019)

Doğru terimi, *Geometri Terimleri Sözlüğü* ve *Matematik Terimleri Sözlüğü*’nde ise “çizgi, düzlemsel eğri” olarak tanımlanmıştır. Son tanım (Matematik Terimleri Sözlüğü’nde), “Oklid geometrisinin ilk (tanımsız) kavramlarından biri.” şeklinde belirsiz bir tanım yapılması olumsuz bir durum olarak değerlendirilebilir.

doğru bk. Doğru çizgi (bk. http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bilimsanat&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5c8411a3ed5895.17569524, ET. 10.03.2019)

1. Düzlemde dikdörtgenel konaçlara göre denklemi, () olmak üzere () olan düzlemsel eğri. Anlamdaş. çizgi. 2. () durgan bir nokta ve () olmak üzere, denklemi () olan eğri. Anlamdaş. çizgi. T.: müstakim Lat.: lined İng.: line, straight line, straight Fr.: ligne droite, droite Alm.: Gerade, gerade Linie (bk. http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bilimsanat&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5c8411a3ed5895.17569524, ET. 10.03.2019)

doğru Oklid geometrisinin ilk (tanımsız) kavramlarından biri. İng.: straight line Fr.: ligne droite Alm.: gerade Linie Dgr.: AZ. düz xatt (bk. http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bilimsanat&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5c8411a3ed5895.17569524, ET. 10.03.2019)

3.3. Ek

Ek terimi, *Bilgisayar Terimleri Karşılıklar Kılavuzu* ve *Kriminal Terimleri Sözlüğü*’nde “asıl veriye, e-postaya eklenen öge” anlamında kullanılmıştır:

ek İng.: appendix (bk. http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bilimsanat&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5c8411a3ed5895.17569524, ET. 10.03.2019)

ek İng.: attachment (bk. http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bilim-sanat&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5c8411a3ed5895.17569524,ET.10.03.2019)

ek Elektronik postanın sonuna eklenerek yollanan dosya/dosyalar. Adli Bilgi İşim İncelemeleri (bk. http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bilimsanat&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5c8411a3ed5895.17569524,ET.10.03.2019)

Ek terimi, sırasıyla *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, *Dilbilim Terimleri Sözlüğü* ve *Gramer Terimleri Sözlüğü*’nde “kelimeye eklenen dilbilgisel öge” şeklinde tanımlanmıştır:

ek Sözcük türetmek veya sözcüğün görevini belirtmek için kullanılan biçim verici ses ya da sesler: Evcil (ev-ci), evcil (ev-cil), evli (ev-li), evlenmek (ev-le-n-mek), eve (ev-e), evden (ev-den), evde (ev-de), evim (ev-im) vb. T.: lahika İng.: affix Fr.: affixe Alm.: Affix (bk. http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bilimsanat&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5c8411a3ed5895.17569524,ET.10.03.2019)

ek Bir kelimeye eklenerek ona yeni bir değer veya yeni bir görev veren öge. bk. ön ek, iç ek, son ek. T.: lahika Fr.: affixe (bk. http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bilimsanat&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5c8411a3ed5895.17569524,ET.10.03.2019)

ek Cümle içinde kelimeler arasında geçici anlam ilişkileri kurmak veya yeni bir kelime türetmek üzere kök ve gövdelerin sonuna eklenen ses veya seslerden oluşan öge. Dünya dillerinde, ekler, kelimedeki eklenme yerlerine göre ön ek, iç ek ve son ek olmak üzere üç türdür. Türkçedeki eklerin hepsi de son ek türündedir. Ekler görevleri bakımından çekim ekleri ve yapım ekleri olmak üzere ikiye ayrılır. bk. çekim eki, yapım eki. T.: lahika İng.: affix Fr.: affixe Alm.: Affix (bk. http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bilimsanat&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5c8411a3ed5895.17569524,ET.10.03.2019)

Topaloğlu’nun verdiği bilgiye göre; *ek* terimi için (ilk kullanımı 1940); *lahika*, *eklenti*, *takı* gibi karşılıklar da kullanılmıştır: “Ek (Osm. lahika; Fr. affixe): *eklenti: Gram. İst., 1934 // ek: Gram. Ter., 1940; Banguoğlu, 1940, s. 25; Fel. ve Gram. Ter. 1942; Emre, 1945, s. 79; TS, 1945; Dilb. Ter., 1949; Mansuroğlu, 1958; Ergin, 1958, s. 142; Hatiboğlu, 1969; ML, 1971, s. IV, 122; Saraç, 1976, s. 34; Gencan, 1979, s. 59 (takı da denir); Vardar, 1980; Eraslan, 1980; Bilgegil, 1982, s. 167; Özön, 1986 (Topaloğlu, 1989, s. 64).

Ek terimi, *Döşem Terimleri Sözlüğü*’nde “iki borunun birleştirildiği nokta” olarak tanımlanmıştır:

ek İki borunun birbirine birleştirildiği yer. T.: ek İng.: joint (bk. http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bilimsanat&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5c8411a3ed5895.17569524, ET. 10.03.2019)

Ek terimi, *Kitaplıkbilim Terimleri Sözlüğü*'nde "ilave kitap; kitabın arkasındaki tablo, çizim vb. ilave bilgi" anlamında kullanılmıştır:

ek 1. Bir yapıttaki bilgiyi tamamlamak, daha eksiksiz olmasını sağlamak amacıyla sonradan çıkarılan kitap. 2. Metin içinde verilmesi yersiz görülen tablo, çizim, sayılama vb. bilgiyi metnin ya da yapıtın arkasında ayrıca gösteren bölüm. T.: eski terim ilave, zeyl, lahika İng.: supplement, appendix (bk. http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bilimsanat&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5c8411a3ed5895.17569524, ET. 10.03.2019)

4. Sonuç ve Öneriler

Araştırma sonucunda, şu hususlara dikkat çekilebilir:

4.1. Sözlük hazırlayıcısı, özel alan sözlüklerinden yararlanan başlıca üç kullanıcı tipinin düzeyine göre (uzman, yarı uzman, uzman adayı) sözlüksel metnini tasarlamalıdır. Hedef kullanıcının uzmanlık düzeyine ve dil yeterliklerine göre yapılandırılması gereken sözlük metni, daha sonra kullanıcılara uygulanacak anlaşılabilirlik testleri ile edinilen geri bildirimler sonucunda gerekli düzeltmeler yapılmalıdır.

4.2. Sözlük kullanıcıları, özel alan sözlüklerinden yalnızca sözlükteki tanımlar ve örneklerle yetinmeyebilir. Bilimsel metin üretme amacını taşıyan sözlük kullanıcıları için sözlüğü çevreleyen bir dış metnin olması yararlı olacaktır. Bu dış metinde, taranan bilimsel kaynak metinlere mümkün olan sınırlılıkta yer verilmesi uygun olacaktır.

4.3. Özel alan sözlüklerinde, sözcük listesinin oluşturulmasından sonraki en önemli aşama, tanımlama ve tanıqlama aşamasıdır. Tanımlamalarda, belirsiz ifadelerden kaçınılmalıdır. Eş seslilik durumunda, herhangi bir karmaşaya yer vermemek için ilgili disiplindeki şekil esas alınmalıdır.

4.4. Hedef kullanıcının özel alan sözlüğüne erişimini kolaylaştırmak için dil bilgisel verilerin, yabancı dillerdeki karşılıkların giriş metninde değil, görsel algılaması kolay olan ayrı bir sütunda ve renklendirmeye verilmesi yararlı olacaktır.

4.5. Tek dilli özel alan sözlükleri, yabancı araştırmacılar dikkate alınarak iki dilli olarak da tasarlanabilir.

Kaynakça

- Bergenholtz, H. ve Tarp, S. (1995). Manual of specialised lexicography. *The preparation of specialised dictionaries*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Bergenholtz, H. ve Gouws, R. H. (2007). The access process in dictionaries for fixed expressions. *Lexicographica. International Annual for Lexicography*, 23, 237–260.
- Boz, E. (2015). Kullanıcı ve sözlük ilişkisi. *Erdem*, 69, 41-52.
- Boz, E., Bozkurt, F. ve Doğru, F. (2017). Türk sözlükbilimi terminolojisi üzerine derlem tabanlı bir araştırma. *III. Uluslararası Sözlükbilimi Sempozyumu Bildiri Kitabı*. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Basımevi.
- Cook, G. (2003). *Applied linguistics*. New York: Oxford University Press.
- Durak, M. (2005). *Dilbilim/terimden anlama*. Ankara: Multilingual Yayınları.
- Fuertes-Olivera, A. P. (ed.) (2010). *Specialised dictionaries for learners*. Berlin: De Gruyter.
- Girişen, N. (2019). *Terminolojide tanım tipolojisi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Eskişehir: ESOGÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hartmann, R. R. K. ve James, G. (1998). *Dictionary of lexicography*. London/ New York: Routledge.
- Sinclair, J. M. (ed.) (1987). *Looking up: an account of the cobuild project in lexical computing*. London: Collins.
- Tarp, S. (2011). Pedagogical lexicography: towards a new and strict typology corresponding to the present state of the art. *Lexikos*, 21, 217-231.
- http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bilimsanat&view=bilimsanat (ET. 10.03.2019)
- Topaloğlu, A. (1989). *Dilbilgisi terimleri sözlüğü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Yılmaz, E. (2019). *Sözlük bilimi üzerine araştırmalar*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Extended Summary

In the literature, the term is defined as: “lexical units are called as terms if they are used and defined with a new specific content in scripts or in scientific, applicable contexts while entering into the term,” (Durak, 2005, p. 19-20). Bergenholtz and Tarp; refers to the distinction between single-field, multi-field and sub-field specific dictionaries. Dictionary culture and user group selection requires the determination of sub-type. The specialised dictionaries are traditionally considered to be a reference source for more experienced dictionary users. The fact that young learners have access not only to general dictionaries but also to the specialised dictionaries directly affects the formation and development of dictionary culture (Fuertas-Olivera, 2010, p. 65).

General dictionaries focus on texts related to language learning needs of users. The specialised dictionaries focus on texts related to the learning needs of users in a specific subject field. Specialised dictionaries are considered as reference sources for more experienced dictionary users. The learner of a particular subject field does not content with the limitations in the general glossary, but better understand the specialised field’s language by means of the data provided by the specialised dictionary. The specialised dictionary makers should consider the option of integrating various materials in the works that they have prepared for learners who are at the beginning of their study career. Thus, the subject field learner is not satisfied with the limitations in the general glossary and can carry out career development successfully with the help of the data provided by the specialised dictionary. In the preparation of the specialised dictionary; the creation of external text and specialised field’s word list can be considered as pioneering steps. At this stage, the dictionary maker has to act according to the knowledge, language proficiency and needs of the target user. Indeed, Bergenholtz and Gouws, speak of three types of users related to specialised dictionaries: i) Experts, ii) Semi experts, iii) Expert candidates. Moreover, the language proficiency of these three groups may be at different levels. The dictionary maker should design the lexical text according to different user groups. The dictionary maker has to be careful about choosing the best representative exemplified sentence for the explanation of the required meaning. In the study; stages of preparation of specialised dictionaries, approach and method to be followed, theoretical issues such as target user profile are discussed. In addition selected terms (*bee*, *pure*, *correct* and *addition/affixe*) are examined in comparison with their definitions in different specialised dictionaries (Bergenholz and Gouws, 2007, p. 581). The definitions of the terms consist of five basic elements, which are genus, species, differentia, property and accidental (Girişen, 2019, p.91). Taking the terminology studies into consideration, mainly three definition types can be mentioned: intensional definition, extensional definition and part-whole. The ultimate aim of the dictionary maker and accordingly the specialised field’s dictionary is defining the term’s all meanings in the subject specialised field (Girişen, 2019, p. 97-98).

Research has been conducted with the data obtained from the TDK web page (http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_billion&view=bilimsanat). In the field of lexicography in Turkey; there are certain deficiencies both in theory and practice. Inadequate development of lexical tools suitable for the user remains as an important

problem. The problems as abstract and standard perception of expertise of the dictionary makers towards experts who are target users and the the necessity of including subfields more than one prevent the use of specialised field dictionaries. In addition, the scope problem encountered in the process of creating the external structure of the dictionary and the fact that the data of the linguistics of the dictionary cannot be used sufficiently makes the problem of quality in the field more and more clear. In specialised dictionaries, the most important stage after the creation of the central list is the definition and exemplification phase. In the definitions, vague expressions should be avoided. In the case of spouses, the figure in the relevant discipline should be taken as a basis for avoiding any confusion. Monolingual dictionaries can be designed bilingual by considering foreign researchers. With this research it is intended to contribute the particular area of the field in Turkish lexicography both theoretically and practically. Research is structured according to the frame given in the book titled as *Specialised Dictionaries for Learners* edited by Fuertas-Olivera. The study is a descriptive research.

